

ERIK ANNERS:

Litterat krigshistoria

Professor Erik Anners presenterar i sin artikel vilken dr Thede Palms essaysamling Nederlagets män. Anners' sammanfattande karakteristik är att hos de flesta med Palm jämförliga författare är epiken i miniatyrformat det väsentliga. Hos Palm är det förmågan att med varsamma penseldrag nyansera ett porträtt — det är människan i och bakom verket som fångslar honom snarare än händelseförloppet.

För några år sedan glädde Thede Palm sin trofasta och förmodligen ej obetydliga läsekrets i Svenska Dagbladet med att utge en krigshistorisk essaysamling: "Fältmarskalkens död". Den bestod av utvidgade streckare och några helt nyskrivna essayer. Hans senaste bok i samma genre: "Nederlagets män" (Militärhistoriska förlaget) har tillkommit på samma sätt. En del av det som presenterats har man alltså läst förut.

Det tillhör de attraktiva dragen i Thede Palms författarskap att man knappast märker detta. Hans mjuka och fint avvägda stilkonst upplevs som en sådan njutning att hans fakta blir fräscha på nytt; att läsa honom är ett dubbelt nöje — stilen och den historiska iakttagelsen formar sig till det slag av belletristisk enhet som det under detta århundrade bara varit få svenskar förunnat att uppnå, bland dem två andra lundensare: Ivar Harrie och framför andra Frans G Bengtsson.

Att Palm har förebilder är alltså klart, men det är också uppenbart att han som essayist står i en alldeles egen position. Hos snart sagt de flesta med honom jämförliga författare är epiken i miniatyrformat det väsentliga. Hos Palm är det förmågan att med varsamma penseldrag nyansera ett porträtt — det är människan i och bakom verket som fångslar honom snarare än händelseförloppet.

Till det litterära nöjet kommer en annan behållning, kunskapens frukter. Den som har samma penchant för krigshistoria som Palm känner igen åtskilligt, men mycket av de fakta som förmedlas i så lättäm

form till läsaren är nytt i den meningen att Palm vaskat fram nya guldkorn ur det historiska stoffet. Sådant är något att vara tacksam för. Litteraturen på de områden han företrädesvis behandlar, alltså det första och andra världskriget, är numera så omfattande att det vill till att följa med i bokfloden för att uppfatta de nya drag i de historiska bilderna, som oavslutligt växer fram. Med Palm som ciceron får man veta mycket nytt om ett antal krigshistoriska förgrundsgestalters storhet och svagheter – ibland upplyftande, ofta beklämmande men alltid intresseväckande.

Till det här sagda kan nu ställas frågan: vad nytta kan det vara att veta närmare vad för slags människor tex den tyske generalen Erich Ludendorff eller den engelske fältmarskalken sir Douglas Haig var?

För en generation, nu visserligen ålder, som fått lära sig att militära ledarförmågor kan vara dödsänglar lika, var det inte ointressant under det andra världskriget att försöka förstå generalers och amiralers sätt att tänka och reagera. Det är inte ointressant för vår tids unga generation heller. Den kan, om det vill sig illa, få betydande anledning att sysselsätta sig med sovjetiska marskalkars och västerländska generalers psykologi.

Så som Palm skildrar Ludendorff och Haig visar han upp två människor, som till en tid framstod för tyskar respektive engelsmän som militära idealgestalter. Båda var föremål för stor tillit och senare för ursinnig motvilja. Båda var i sitt slag klassiska produkter av den tyska generalstaben respektive den engelska "Regular

Army". Båda blev nederlagets män, Ludendorff bokstavligen och Haig indirekt såsom ytterst ansvarig för förluster, som England icke under detta sekel hämtat sig från.

Båda hade också storhet som viljemänniskor. Därutöver hade förloraren, Ludendorff, en professionell storhet som Haig saknade. Tysken var en taktiker av historiskt format och hade så när mot alla odds vunnit kriget åt Tyskland. Historien där om är värd att berätta.

Fram till mitten av 1800-talet var förlusterna i krig främst orsakade av sjukdomar. Först med 1870-71 års tysk-franska krig, där bakladdningsgevären gjorde sin entré på båda sidor, blev slagfältsförlusterna förfärande i samtidens ögon. Infanterimassorna stupade radvis för de preussiska tändnåls- och de franska (överbänsna) "chassepot"-gevären. Artilleriet, särskilt det tyska, sprängde de tunga infanterikolonnerna i bitar. Med dittills använd taktik var defensiv långt effektivare än offensiv.

Ett ögonblick skymtade en möjlighet till förnyelse. Under en av striderna kring det belägrade Paris prövade det preussiska gardet en ny taktik – i öppen ordning. Man anföll i glesa skyttelinjer under en växelverkan mellan rörelse och eld, där terrängens alla möjligheter till skydd togs tillvara.

Framgången blev häpnadsväckande. Men den glömdes, som så många andra vägledande erfarenheter från detta krig, både av tyskar och fransmän. De fick till straff uppleva fasorna från 1870-71 på

nytt hösten 1914, nu i långt större skala. Engelsmännen hade liknande erfarenheter från boerkriget. Men de togs bara i begränsad utsträckning tillvara. Resultatet blev att förlusterna i varje större slag under det första världskriget inte längre räknades i 10 000-tal utan i 100 000-tal.

Det blev emellertid tyskarna som först kom på den rörliga och öppna taktiken med infiltrationen i motståndarens linjer genom små grupper, som gick förbi försvarets starka punkter.

Ludendorff hade inte uppfunnit denna tyska infiltrationstaktik, men han insåg tidigt dess värde och svarade för att den tillämpades i stor skala med insats av speciellt skolade stormtrupper i de tyska offensiverna våren 1918. Till att börja med syntes allt arta sig väl. Vid 21-marsoffensiven mot den engelska femte armén slogs denna sönder, och det föreföll några ändlösa dagar som om tyskarna skulle lyckas spränga isär fransmän och engelsmän och kasta de senare mot kanalkusten. Men krafterna räckte inte. Taggtråd och kul-sprutor visade sig till sist även här överlägsna den oskyddade människokroppen. Utan stridsvagnar var företaget hopplöst.

Palm ger en bild av Ludendorff som är särdeles skickligt gjord. Till den är det bara anledning att ytterligare framhålla vad Palm belyser, nämligen att Ludendorff avspeglar det politiska oförståndet och den barbariserande militarismen i det andra kejsarrikets Tyskland. Tyskarna greps av militaristiskt högfärdsvansinne efter 1870–71 års krig. Den tyska statsledningen ville kriget 1914 och drev fram det

med uppenbart imperialistiska krigsmål i sikte. Det tyska folket fick dyrt betala ledningens övermod – liksom det 30 år senare fick än dyrbarare efterräkningar när en korpral ville lyckas med det en general förtagit sig på.

Ludendorffs främste motspelare åren 1917–1918, sir Douglas Haig, trodde hela tiden att kriget bara kunde vinnas på västfronten – genom att hålla tyskarna under trycket av upprepade massanfall med dittills aldrig sedda insatser av artilleri. Palm berättar – utan att darra på rösten – den onda sagan om hur en generation engelsmän förgjordes på sluttningarna av kritklipporna vid Somme och i Flanderns dy. Sanningen om Passchendaele – ett ortsnamn som än i dag väcker rysningar hos den bildade engelsmannen – uttrycktes bättre än i alla sk realistiska bilder av Haigs stabschef, Kiggell, när han, likvisst på betryggande avstånd, fick se fälten av slam och dy, där 10 000-tals soldater sjönk ner och drunknade. Han föll i tårar och utbrast: "Gode Gud, har vi skickat folk att slåss i det där!" Det hade man länge gjort, men det var en nyhet för Kiggell och många av hans gelikar i staberna. De hade på det hela taget ett trevligt krig, med inlogering på charmant franska slott i utkanten av kanondundret, uppiggande morgonritter i en behagfull natur och valda slottstappningar till den vällagade middagen. Fältmässigheten vid staben markerades hos en armékårschef med att serveringspersonalen vid middagarna fick lägga bort de vita rockarna och servera i uniform. Däremot skulle de behålla de vita

vantarna. Någon måtta fick det ändå vara på krigets krav.

Manskapet och frontofficerarna i den engelska armén glömde aldrig stabsofficerarnas överklassvanor bakom fronten – föraktfullt skildrade i otaliga krigsböcker. Fråga är om inte den hårda klasskampen i England ytterligare skärptes genom minnena från kriget, som därmed bidrog till de förbittrade motsättningarna på arbetsmarknaden under 1920- och 30-talen.

Bland pärlorna hos Palm finner man en med kärleksfull ironi gjord analys av det polsk-ryska kriget 1920 och dess ledande personligheter. Det tillhör inte världshistoriens större begivenheter, men det satte stopp för världsrevolutionens marsch västerut den gången – om nu en fortsättning överhuvud taget varit möjlig, vilket Palm på goda grunder betvivlar. I dagens läge i Polen är emellertid kriget ett dyrbart nationellt minne. På lämpliga gravar och andra därtill ägnade monument i Polen finner man sedan många år tillbaka allt oftare kransar med året 1920 inramat i vitt och rött. Det är inte svårt att föreställa sig sovjet-ryska officerares begrundan inför sådana demonstrationer av historisk känsla. Och på dylik känsla lider som bekant polackerna ingen brist.

En central plats i essaysamlingen intager de stora studierna över "Churchill och den brittiska flottan" respektive det militära problembarntet Bernhard Montgomery.

Churchill är i Palms ögon en gestalt som historikern bör nyansera och han ger ett effektfullt bidrag till den nya bild, som

växt fram under senare år. Här har Palm givit en nyttig tankeställare för militärt intresserade politiker, nämligen ett övertygande belägg för hur livsfarlig den militäre dilettanten beväpnad med politisk makt (och eventuellt militär befälsrätt) kan vara. Churchill måste ha varit ett om möjligt större bekymmer för sina amiraler än Hitler var för sina generaler. Båda begärde i tid och otid det omöjliga, i den tron att vilja kunde ersätta kunskap.

Efter att ha läst Palms miniatyrporträtt av Churchill, vars storhet som statsman ingalunda fördunklas av nyanserna, grips man av djup beundran för den engelske militär, som framför andra hade i uppgift att kanalisera och blockera Churchills explosiva idérikedom, nämligen generalen, sedermera fältmarskalken lord Alanbrooke. Dennes nobilisering torde vara den i engelsk krigshistoria mest förtjänta efter Nelsons och Wellingtons.

Montgomery blev naturligtvis också lord, närmare bestämt som viscount Montgomery of Alamein. Hos Palm får man presenterad incidenten, som så när hade lett till att Montgomery vintern 1944–45 skickats hem i onåd. Hans militära färfänga, som till och från kunde taga sig maniska uttryck, förledde honom att under Ardenner-offensiven föreslå Eisenhower att ge honom högsta befälet över alla arméer och operationer och få prioritet i fråga om underhåll på de amerikanska arméernas bekostnad. Den känslige amerikanske generalen Omar Bradley borde inte underrättas i förväg "för sakens skull, naturligtvis" som Palm oefterhär-

ligt uttrycker det. Eisenhower blev rasande och tänkte låta Roosevelt välja mellan honom och Montgomery. Som tur var för den senare fick hans stabschef — en herre med både förstånd och lojalitet — reda på saken i tid och förmådde Montgomery att taga tillbaka och tämligen ödmjukt be om ursäkt. Någon tack för hjälpen fick stabschefen inte, tvärtom malträtades han i fortsättningen på olika småaktiga sätt av Montgomery.

Palm för samman denna och andra liknande ömkligheter i Montgomerys personliga uppträdande till en djuppsykologisk karaktärstolkning: förklaringen skulle ligga i Montgomerys spända förhållande till hans mor, som han tycks på en gång ha hatat och plågats av en tacksamhetsskuld till. Dylika tolkningar kan vara plausibla, men är alltid rep tvinnade av månstrålar och sand. Palm pressar inte sin egen. Den

är tänkbar — likaväl som det är tänkbart att andra förhållanden och händelser under Montgomerys barndom och ungdom, om vilka vi intet vet, kan ha bidragit till hans karaktärslyten.

Den avslutande moralfilosofiska betraktelsen: "Nederlagets män", har fått lämna sin rubrik till hela boken. Studien är en prydnad för Palms hela författarskap — ur litterär synpunkt kanske det bästa han någonsin skrivit. Det vill inte säga litet; envar läsare må döma själv i den saken.

I Palms krigshistoriska produktion igenkänner man sammanbindande bilder av olika art och schattering. En av dessa är en försynt antydning att kriget så länge varit människans naturliga tillstånd att världens öden blir obegripliga om man inte förstår de mänskliga reaktionerna inför krigets oerhörda upplevelse.